Författare:
Jenny Hostetter, Nationellt centrum
för svenska som andraspråk

Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux

Artikeln riktar sig till lärare och studiehandledare och kan fungera som samtalsunderlag för arbetslag som vill utveckla arbetet med studiehandledning på modersmål. I artikeln ges exempel på vad studiehandledning kan betyda för vuxna elever vid kartläggning och introduktion till utbildningen. Artikeln beskriver också hur samarbetet mellan studiehandledare och lärare kan planeras för att stödja elevers lärande inom sfi, vid yrkesutbildningar och på grundläggande och gymnasial nivå. Utifrån erfarenheter från olika verksamheter beskrivs förutsättningar och former för samarbete kring en effektiv studiehandledning.

Om studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen – nuläge och behov

En stor andel av eleverna på vuxenutbildningen har ett annat modersmål än svenska. Vid sidan om kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi) omfattade andelen utlandsfödda elever 96 procent inom grundläggande vuxenutbildning och 43 procent inom gymnasiala kurser år 2019.[1] I och med läroplanens krav på anpassning efter individens behov och förutsättningar innebär det att upplägg, innehåll och arbetsformer i utbildningen behöver stödja flerspråkiga elevers lärande och utveckling. Det kan synas självklart ifråga om undervisningen i sfi och svenska som andraspråk, men det här gäller också alla andra ämnen och nivåer. En medveten stöttning av flerspråkiga elevers lärande behöver också genomsyra vuxenutbildningens arbete med systematiskt kvalitetsarbete, elevdemokrati, likabehandling och studie- och yrkesvägledning. Studiehandledning på modersmål används idag i begränsad omfattning inom vuxenutbildningen och kan därför betraktas som ett fortfarande i stora delar outforskat verktyg och stöd såväl för elever som för rektor, lärare och övrig pedagogisk personal.

I den här artikeln beskrivs hur studiehandledning kan kopplas till olika delar av vuxenutbildningen för att stärka flerspråkiga vuxnas möjligheter att lyckas med sina studier och utöva inflytande på sin utbildning. Utgångspunkten är ett nära samarbete mellan lärare och studiehandledare. De exempel som beskrivs i texten är utarbetade inom flera olika verksamheter och arbetslag. Som komplement till artikeln finns inom ramen för samma stödmaterial en artikel riktad till huvudman och rektor, *Att organisera för studiehandledning på modersmål inom komvux*[2], samt en artikel riktad till studiehandledare, *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*.[3]

1 Skolverket 2020, s 6f.
2 Skolverket 2021.
3 Skolverket 2021b.

Studiehandledning inom olika skolformer

I förordningen om vuxenutbildning står att studiehandledning på ett språk som eleven behärskar *kan* tillhandahållas elever inom kommunal vuxenutbildning.[4] Det skiljer sig från grundskolans tydliga lagkrav på att elever *ska* få studiehandledning på sitt modersmål eller annat tidigare undervisningsspråk om eleven behöver det.[5] Inom grundskola och motsvarande skolformer samt inom gymnasieskola och gymnasiesärskola är studiehandledning på modersmål en stödinsats som elever har rätt till vid behov. För nyanlända elever som placeras på högstadiet är rätten ytterligare förstärkt. De ”ska få studiehandledning på modersmålet om det inte är uppenbart obehövligt”.[6]

Betydelsen av studiehandledning på modersmål för barn och unga bedöms alltså vara tillräckligt underbyggd för att den ska ha status som en laglig rättighet.[7] Trots att det inte direkt finns något som pekar på att studiehandledningens betydelse avtar vid vuxen ålder är dess status inte alls densamma inom vuxenutbildningen. Studiehandledning på ett urval språk erbjuds av flera kommuner och privata anordnare i landet, men elever inom vuxenutbildningen kan inte kräva att få studiehandledning på modersmål annat än undantagsvis och då inom ramen för vissa yrkesutbildningar. I förordningen om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning står att orienteringskurser som syftar till att ge modersmålsstöd eller studiehandledning på modersmål ska erbjudas elever som behöver det.[8]

Elevers behov av studiehandledning på modersmål

Trots att rättigheterna alltså skiljer sig åt mellan skolformerna och inom olika delar av den kommunala vuxenutbildningen finns tydliga vinster för de vuxna elever som har behov och möjlighet att få stöttning och utveckla verktyg för sitt eget lärande växelvis på svenska och modersmål. Mötet med en studiehandledare individuellt eller i grupp kan stärka förståelsen av sammanhanget och tydliggöra förväntningar. Det kan ske i kartläggningen av elevens litteracitet, erfarenheter och mål vid ingången till studierna såväl som löpande i lärsituationen. Det kan också ske i samband med att eleven orienteras i undervisningens mål och metoder eller vid utvärderingar.

Vid en regional kartläggning baserad på intervjuer kring elevers behov och upplevelser inom sfi var en av de tydligaste slutsatserna att eleverna i hög grad efterfrågar studiehandledning på modersmål.[9] Elever med erfarenhet av studiehandledning frågade efter ytterligare tid med studiehandledare. Elever som saknade stöd på modersmål menade att det skulle effektivisera utbildningen. Detta gällde elever med vitt skilda utbildningserfarenheter. På studieväg 3 efterfrågade högutbildade elever stöd på modersmål vid introduktionen för att förstå hur utbildningen är organiserad.

4 SFS 2011:1108, 2 kap. 17 a §.
5 SFS 2011:185, 5 kap. 4 §.
6 SFS 2010:800, 3 kap. 12 i §.
7 Se t. ex. Skolverket 2019, s 2f.
8 SFS 2016:937, 8 §.
9 Göteborgsregionen 2015, s 23f.

Andra behov som elever uttryckte i sin efterfrågan på studiehandledning på modersmål var:

- att kunna uttrycka behov i lärsituationen, förstå nivåplacering, ställa frågor och kunna berätta om sig själva i exempelvis kartläggnings- och uppföljningssamtal.
- att uppfatta instruktioner, uppgifter och upplägg i undervisningen, exempelvis hemuppgifter eller struktur och mål för veckans undervisning.
- att få handfast vägledning i studieteknik från någon som förstår vad som är svårt i mötet med den svenska skolans krav och förväntningar.
- att förstå texter och lärarens genomgångar i undervisningen.
- att kunna medverka i utvärdering av utbildningen.
- att ha tillgång till en person som fungerar som en bro mellan lärare och elev, exempelvis för en ömsesidig förståelse av skillnader i skolsystem och lärarroll mellan sfi och erfarenheter av utbildning i elevens ursprungsland.

Lärare, studiehandledare och elever inom vuxenutbildningen beskriver ofta studiehandledaren just så – som en bro mellan elev och lärare, mellan tidigare erfarenheter av studier och det svenska skolsystemet.[10]

Det är värt att reflektera över att studiehandledning inom grundskola, gymnasieskola och motsvarande skolformer i hög utsträckning bedrivs inom ramen för ämnesundervisningen. Där stödjer studiehandledaren bland annat processen att tillägna sig ett visst ämnesspråk, att erövra strategier för att förstå genomgångar och läromedelstexter samt att lära sig de textgenrer som hör till ämnet eller branschen – som argumenterande texter, laborationsrapporter eller olika typer av instruktionstexter. Inom vuxenutbildningen däremot förefaller studiehandledning inom ämnesundervisningen på grundläggande och gymnasial nivå vara sällsynt.[11] Det förhållandet avspeglar knappast elevernas behov.

Det finns idag ingen samlad bild av hur lärare och ledningsgrupper inom vuxenutbildningen generellt ser på elevers behov av studiehandledning på modersmål och varför detta i många verksamheter inte prioriteras. I en del kommuner är studiehandledning en kostnadsfråga och erbjuds exempelvis då projektpengar beviljas.[12] Andra kommuner eller enskilda anordnare har tillhandahållit studiehandledning på modersmål under många års tid inom ramen för verksamhetens ordinarie budget.

Behov av en professionalisering av rollen – och mer kunskap i organisationerna

I synnerhet inom utbildning i svenska för invandrare finns olika typer av resurser på modersmål. Det råder viss begreppsförvirring kring dessa resurser. Vad är studiehandledning på modersmål i förhållande till exempelvis *modersmålsstöd* eller *språkstöd*? Ibland används begreppet modersmålslärare för att

10 Ibid, s 18.

11 Inom de projekt och studier inom vuxenutbildning som artikeln refererar till förekommer inga exempel på studiehandledning inom grundläggande och gymnasial utbildning utanför yrkesutbildning. Elever ska dock enligt enstaka kommuners leverantörsavtal inom upphandlad vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå erbjudas ämnesspecifikt språkstöd på ett antal språk vid behov.

12 Göteborgsregionen 2015, s 18.

beskriva personal som tillhandahåller någon form av stöd på modersmål inom vuxenutbildningen, vilket är felaktigt då begreppet ska representera lärare som undervisar i själva modersmålet utifrån fastlagda kursplaner. Modersmålslärare kan emellertid inneha dubbla roller på sin arbetsplats och vid sidan om undervisningen i modersmål också tjänstgöra som studiehandledare.

Det som avses med studiehandledning på modersmål skiljer sig från övrigt stöd på modersmål eftersom det nämns i förordningar och styrdokument inom olika skolformer och bedrivs som en anpassning i tätt samarbete med lärare för att eleverna ska nå målen på utbildningen. Allt fler studiehandledare har genomgått en ett- eller flerårig utbildning inför eller parallellt med sitt arbete. Sådana utbildningar har erbjudits inom yrkeshögskolan samt i regionala och kommunala yrkesutbildningar. På universitetsnivå erbjuds kurser för studiehandledare som kompetensutveckling. Dessa utbildningssatsningar kan bidra till en välkommen professionalisering av yrkesrollen inom vuxenutbildningen, förutsatt att perspektiv på vuxnas lärande lyfts fram.

Det som studiehandledaren ändå har gemensamt med annan personal som erbjuder resurser på modersmål för elever och lärare är att de sällan står i blickfånget inom verksamheternas systematiska kvalitetsarbete. Vilken effekt deras arbete har på elevernas lärande och framgång på vuxenutbildningen är ofta inte klarlagt eller ordentligt utforskat. Såväl studiehandledare som språkstödjare kan sakna tydliga strukturer för sitt arbete och är ibland hänvisade till sig själva eller lärarkollegorna för att bygga fungerande arbetssätt och samarbeten.

För att kunskapen ska fördjupas och spridas rörande studiehandledningens stödjande funktion för vuxna finns alltså behov av ytterligare forskning och beprövad erfarenhet. Likaså behöver formerna för samarbete kring studiehandledning på modersmål utforskas utifrån ett nyfiket förhållningssätt hos rektorer, lärare och studiehandledare. I följande avsnitt beskrivs möjliga modeller för samarbete mellan lärare och studiehandledare i introduktion, planering, genomförande och utvärdering av undervisningen.

Samarbete i introduktion och kartläggning vid ingången till studierna

Ett av de moment där studiehandledning på modersmål efterfrågas tydligast av elever inom vuxenutbildningen är introduktionen.[13] Vid ingången till studierna bär eleven ofta på frågor och tar emot mycket information. Eleven möter sina nya lärare i nya fysiska och digitala rum och får ett schema som styr vardagen. Elevens erfarenheter och mål med utbildningen ska kartläggas vid starten och en individuell studieplan upprättas – allt i syfte att utbildningsvägen och undervisningen ska kunna planeras och anpassas efter elevens förutsättningar, behov och mål. Introduktion och kartläggning är ett utvecklingsområde för många verksamheter.[14]

För eleven kan det vara viktigt att introduktionen är en process och inte bara ett eller två enskilda samtal. Den processen behöver också

13 Göteborgsregionen 2015, s 24.
14 Skolinspektionen 2018.

öppna för en dialog där det inte bara är den introducerande läraren eller studie- och yrkesvägledaren som ställer frågorna. Eleven behöver förstå hur utbildningssystemet fungerar, vilken nivå studierna motsvarar och vart de leder. I fråga om sfi är det inte lätt att förstå upplägget. Varför ska jag börja på b-kursen när min kompis börjar på c-kursen? Varför får jag inte veta vilket datum kursen tar slut? Och varför börjar jag som nybörjare i en grupp där många elever redan har läst i veckor eller månader? Likaså kan det vara svårt att överblicka antalet delkurser i ämnen på grundläggande och gymnasial nivå. I de här samtalen kan en studiehandledare som talar elevens modersmål eller starkaste språk och har god insyn i elevens situation spela en viktig roll. Till skillnad från en inhyrd tolk har studiehandledaren möjlighet att bygga en relation med eleven som följs upp efter introduktionen i den vidare studiehandledningen och undervisningen där informationen från kartläggningen ska fångas upp. Studiehandledaren har också kunskap om introduktionens betydelse, utbildningssystemet och undervisningens upplägg. Studiehandledaren kan gärna stå för den första kontakten med eleven för att sedan slussa eleven och informationen vidare till kartläggande lärare eller studie- och yrkesvägledare.

Sedan 2019 erbjuder Skolverket ett kartläggningsmaterial i litteracitet för nyanlända elever inom komvux.[15] Materialet är tänkt att användas av lärare eller annan personal som kartlägger elever på sfi-utbildningen. Det ska utgöra ett stöd vid genomförandet av kartläggningssamtal som rör elevens erfarenheter av att använda skriftspråk i olika situationer i arbetslivet, vardagslivet och vid tidigare studier. Tanken är att lärarna vid planeringen av undervisningen ska kunna använda den information som kommer fram om eleven.

Redan när materialet först prövades fram visade det sig hur viktigt det är att de som håller i kartläggningssamtalet är väl insatta i materialets struktur och syfte. Samtalet förs mellan eleven, kartläggaren och den person som bistår med förklaringar på elevens modersmål och på svenska. Den sistnämnda personen får en nyckelroll och har mycket att förhålla sig till. I instruktionen beskrivs hur viktigt det är att ha satt sig in i materialet på förhand, att alltid vända sig direkt till eleven i tilltal, att ge en viss grad av stöttning i uppgifterna utan att hjälpa för mycket och så vidare.[16] Precis som i grundskolan där kartläggningsmaterialet är obligatoriskt kan en studiehandledare som är insatt i materialet och van vid samtalsformen höja kvaliteten i kartläggningssamtalet och dessutom bära med sig kunskapen om elevens resurser och behov till studiehandledning och samplanering med läraren. Det här är en roll som studiehandledare kan axla inom vuxenutbildningen, antingen som ensam kartläggare eller i samspel med en kartläggande lärare.

Utöver kartläggningen vid introduktionen till vuxenutbildningen behöver samtal som kartlägger elevernas behov av lärande och befintliga kunskaper föras löpande i samband med undervisningsplanering. Syftet är då att fånga upp elevers förförståelse, behov och erfarenheter inför ett undervisningsmoment. Det här förekommer exempelvis inför undervisningsmoment på yrkesutbildningar.[17] Ibland är studiehandledaren

15 Skolverket 2020b.
16 Se vidare Lärarmaterial Till dig som ska tolka, Skolverket 2020b.
17 Se filmat exempel Göteborgsregionen 2019.

den bäst lämpade personen att leda den typen av samtal, även om det gäller en hel grupp där eleverna har olika modersmål. Studiehandledaren har ofta god inlevelse i elevernas behov av lärande och språkligt stöd. I artikeln *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*[18] finns exempel på metoder för samtal i grupp som syftar till att kartlägga elevers resurser och behov i studiehandledningen inför ett kommande undervisningsmoment.

Samarbete kring elevernas lärande – förutsättningar och attityder

För att samarbete och kollegialt lärande ska utvecklas inom skolvärlden i stort brukar tre förutsättningar krävas – tid, anpassade mötesformer och tydliga gemensamma uppdrag. För att det gemensamma arbetet dessutom ska bli hållbart är det också helt centralt att arbetslaget ser att arbetet påverkar elevernas lärande och motivation på ett positivt sätt.[19] Studiehandledares och lärares samarbete är inget undantag. Samma förutsättningar gäller, men här behövs också ett utforskande förhållningssätt till rollfördelningen – eftersom studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen sällan är systematiskt utvecklat eller utforskat. Exempel på tätt samarbete mellan studiehandledare och lärare återfinns framförallt på sfi och har där mynnat ut bland annat i elevnära undervisningsupplägg där eleverna via modersmål bidrar till innehållet. Samarbetet har också lett till att ett antal filmer med dialoger har tagits fram som exempel till undervisningen.[20] Dialogerna bygger på studiehandledares samtal med elever kring deras behov av stöd i kommunikativa situationer i vardagen.

När studiehandledning på modersmål introduceras i ett arbetslag kan attityden från en del lärare vara tveksam eller negativ. Lärare har ibland uttryckt både frågor och farhågor.[21] Hos de lärare som samarbetat tätt med studiehandledare under längre tid är erfarenheterna emellertid mycket positiva. Att behovet av modersmålsstöd för förståelse kan omfatta både elever och lärare vittnar lärare om som intervjuats om sitt samarbete med studiehandledare. Lärare beskriver att studiehandledning på modersmål stärker deras interkulturella kompetens och ger dem en djupare förståelse av elevgruppens behov i förhållande till uppgifter och krav.[22] De vittnar också om att dialogen mellan elever och lärare stärks när en studiehandledare finns med under ett undervisningsmoment. Detta tycks även omfatta de elever som inte talar samma språk som studiehandledaren.[23] Det är inte så konstigt. Om studiehandledarens roll i lärosalen är att be om förtydliganden, förklara begrepp och uttryck och vara observant på graden av förståelse i rummet – då aktiveras alla elever och läraren utmanas på ett positivt sätt.

Det finns exempel på verksamheter som har valt att fokusera på studiehandledning på modersmål i kompetensutvecklingsinsatser. I ett fall började ledningen med att kartlägga nuläget och fann att samarbetet

18 Skolverket 2021b.
19 Se exempelvis Timperley 2013, s 17.
20 Se exempelvis filmer ABF Vux 2020.
21 Intervju Elevteamet Komvux Stockholms stad (2020).
22 Göteborgsregionen 2015, s 24; se även filmade intervjuer Göteborgsregionen 2019b.
23 Intervju Vuxenutbildningen Stenungsund (2020).

mellan studiehandledare och lärare behövde stärkas. Personalen uppgav att samarbetet fungerade fint i några arbetslag och saknades helt i andra. Några utvecklingsområden som ringades in var att studiehandledningen behövde kopplas tydligare till målen i utbildningen och synkas bättre med lärarnas undervisning.[24] Ledningen såg också behov av att höja studiehandledarnas status i lärarnas ögon. De beslut som togs utifrån de här utvecklingsbehoven var bland annat att formulera en tydlig arbetsbeskrivning för studiehandledare och att sätta upp förväntningar på samarbetet i arbetslagen i form av gemensamma uppdrag. Ledningen tog beslut om att studiehandledare och lärare skulle stärka sitt gemensamma arbete med elevkartläggning och planera teman i undervisningen tillsammans. Samarbeten i form av att ta fram kursmoment på olika språk till verksamhetens lärplattform iscensattes också och man gav studiehandledarna kompetensutveckling i form av reflekterande samtal kring styrdokument.

I följande avsnitt beskrivs exempel på hur studiehandledning på modersmål kan fungera kopplat till undervisning inom olika delar av vuxenutbildningen.

Samarbete mellan studiehandledare och lärare inom sfi

Exempel från studieväg 1

Samarbetet mellan studiehandledare och lärare inom arbetslag för elever på studieväg 1 kan ha flera syften. Det kan vara att skapa elevdelaktighet, anpassa arbetssätt och stoff till eleverna samt stärka elevernas förståelse av instruktioner och aktiviteter i undervisningen. Dokumenterade exempel på samarbete kan sammanfattas i följande gemensamma arbetsgång i ett undervisningsmoment:[25]

- Studiehandledaren genomför samtal med några elever inför ett nytt undervisningsmoment. Genom samtalen ringar studiehandledaren in dels behov av lärande, dels resurser och erfarenheter hos eleverna som kan tas tillvara i undervisningen. I samtalen lyfts exempelvis yrkesroller eller andra kompetenser som eleverna utvecklat i ursprungslandet och hur detta kan användas i dialoger och texter i undervisningen.
- Under ett gemensamt planeringsmöte delas informationen om eleverna med lärarna inför undervisningsplaneringen och studiehandledare och lärare tar gemensamt fram idéer för skrivande, muntlig träning, rollspel, digitala verktyg, film eller andra aktiviteter i undervisningen utifrån elevsamtalet.
- I anslutning till undervisningen har studiehandledaren ansvar för att beskriva kommande veckas undervisningsmoment och lärandemål för elevgrupper på modersmål samt förklara lärarens feedback på uppgifter.
- Studiehandledaren utvärderar undervisningsmomentet tillsammans med eleverna med stöd av modersmål.
- Om en elev inte lyckas nå lärandemålen i undervisningen kan eleven, studiehandledaren och läraren göra upp en handlingsplan tillsammans. Där kan studiehandledningen vara en del av anpassningen och stödet till eleven.

24 Göteborgsregionen 2019c.
25 Se filmat exempel Göteborgsregionen 2019b.

Lärare på studieväg 1 beskriver att elevernas identitet och självförtroende stärks av studiehandledning på modersmål och att studiehandledning stärker vuxenpedagogiken genom att möjliggöra ett mer jämlikt förhållande mellan lärare och elev.[26]

Exempel från övriga studievägar inom sfi

Även på studieväg 2 och 3 inom sfi-utbildningen samspelar studiehandledare och lärare i framförallt två avseenden: att ringa in behov av lärande genom samtal inför undervisningsplanering samt i utvärdering av olika undervisningsmoment.[27] Förutom i den introducerande kartläggningen, som beskrivits tidigare i den här texten, har studiehandledaren spelat en viktig roll då arbetslag utvecklat ett nyfiket förhållningssätt till eleverna och frågat efter deras behov och kompetenser. Samarbetet kan enkelt beskrivas i följande steg:

- Lärare och studiehandledare tar gemensamt fram intervjuunderlag för att få veta mer om elevers behov av lärande. Intervjun kan gälla behov av att utveckla språkfärdigheter i sin vardag och klara kommunikativa situationer i samhället eller behov av digital kompetens.
- Studiehandledaren genomför intervjuer själv eller i samarbete med läraren. Ett mindre antal elever intervjuas på sitt modersmål för att ge arbetslaget idéer inför undervisningsplaneringen.
- Lärarna planerar och genomför undervisning som svarar på elevernas behov.
- Studiehandledaren är med och stödjer eleverna vid utvärderingen av undervisningen.
- Om en elev inte lyckas nå lärandemålen i undervisningen kan eleven, studiehandledaren och läraren göra upp en handlingsplan tillsammans.

Exempel på samtalsmetoder för samtal kring elevers behov och kompetenser samt för utvärderande samtal finns i artikeln *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*.[28]

Utöver utvärderande samtal i undervisningen arbetar studiehandledare också med fokusgruppsintervjuer inom det systematiska kvalitetsarbetet inom en del verksamheter. Fokusgruppsintervjuer genomförs regelbundet som komplement till enkäter för att arbetslag, rektor och huvudman ska få ett bra underlag för analys och utvecklingsarbete. Studiehandledaren kan i det här arbetet leda eller assistera lärare i utvärderande fokusgruppsintervjuer i språkgrupper där eleverna får möjlighet att växla mellan svenska och modersmål för att förstå och göra sig förstådda. På liknande sätt kan studiehandledare finnas med på studeranderåd och vid andra arenor för elevdemokrati för att stödja flerspråkiga elever i att förstå mötesformer och föra sin talan.

Exempel på kvalitetsaspekter som utvärderats genom fokusgruppsintervjuer på vuxenutbildningen och diskuterats på studeranderåd är hur undervisningen är organiserad, hur kartläggningen och övrig introduktion till studierna fungerar och om eleverna upplever att deras intressen, förutsättningar och mål märks i undervisningen.[29]

---

26 Se filmad intervju Göteborgsregionen 2019b.
27 Göteborgsregionen 2019d; se även filmat exempel Göteborgsregionen 2019e.
28 Skolverket 2021b.
29 Göteborgsregionen 2019f.

Studiehandledning inom grundläggande litteracitetsträning

Inom ramen för sfi ska elever som inte tidigare har haft möjlighet att utveckla en funktionell litteracitet få utbildning i grundläggande läs- och skrivinlärning. Att utveckla sådana förmågor kan ta lång tid och om behovet finns ska grundläggande läs- och skrivträning därför erbjudas under hela sfi-utbildningen, parallellt med sfi-kurserna. Inom de flesta sfi-verksamheterna sker den här undervisningen på svenska, trots att elever vittnar om att kommunikationen då ofta består av gissningar.[30] När ett gemensamt språk saknas tar instruktioner och undervisningsmoment lång tid och eleven kan få svårt att ta en aktiv roll i en lärande dialog.[31]

Flera sfi-verksamheter har på olika sätt kopplat personal som talar elevernas modersmål till den grundläggande läs- och skrivinlärningen. Då studiehandledning på modersmål erbjuds kan sådan inlärning ske på modersmål och svenska parallellt. Dessutom kan undervisningen då lättare färgas av eller integreras med matematik, samhällskunskap och träning i digital kompetens på anpassad nivå och därmed underlätta elevernas ingång till studier inom grundläggande vuxenutbildning. Sådana initiativ svarar på behovet av heltidsutbildningar för elever som omfattas av så kallad utbildningsplikt inom Arbetsförmedlingens etableringsprogram.[32]

Samarbete mellan lärare och studiehandledare inom yrkesutbildningar

De enda elever som vid behov verkligen har rätt till studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen idag går på regionala yrkesutbildningar som kombinerar yrkesämnen på gymnasial nivå med orienteringskurser och ofta även kurser i svenska eller svenska som andraspråk från sfi upp till gymnasial nivå. Utbildningarna gäller branscher med behov av kompetensförsörjning och kan innebära en snabb väg till arbete för utlandsfödda elever, men betraktas ofta som utmanande av både elever och lärare. De ställer krav på samarbete över språk- och yrkesgränserna. Om arbetslaget inte lyckas integrera språkundervisningen med yrkesämnet riskerar eleverna att gå miste om språklig stöttning på utbildningen. Den yrkeslärare som inte behärskar språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt kan då känna sig utelämnad till valet att antingen förenkla läromedel eller att lämna ut läsanvisningar och överlämna ansvaret för inlärningen till eleverna, i strid mot läroplanens krav på anpassning efter elevbehov. För eleverna innebär detta en dubbel arbetsbörda; de förväntas följa undervisning och utföra uppgifter i språkundervisningen isolerat från de krävande kurser på gymnasial nivå som ska utveckla yrkeskunskaper, färdigheter och förmåga att klara kommunikativa krav i yrkesrollen.

Studiehandledning på modersmål betraktas som en framgångsfaktor på de utbildningar där detta erbjuds eleverna. Studiehandledaren flankerar lärarna på olika sätt och rör sig mellan de olika lärmiljöerna på utbildningen – från

30 Mörnerud 2010, s 30f.
31 Göteborgsregionen 2015, s 15, 18.
32 SFS 2017:820. Exempel på nämnda upplägg finns i enskilda kommuner i form av sfi-kurser med förberedande ämnesundervisning för elever med kort tidigare skolbakgrund.

undervisningssal till metodrum, verkstäder och kök. Här följer en beskrivning av hur samspelet mellan studiehandledare, språklärare och yrkeslärare kan gestaltas på integrerade yrkesutbildningar. Exemplet bygger på intervjuer med studiehandledare på yrkesutbildningar[33] och en modell från stödmaterial för studiehandledning på modersmål inom skolformer för barn och unga.[34]

Inför ett undervisningsmoment: Studiehandledaren tar del av yrkeslärarens och språklärarens gemensamma planering, aktuellt material och lärandemål. Studiehandledaren förbereder eleverna inför kommande moment. På en kockutbildning är lärandemålet exempelvis att kunna läsa ett recept, kunna laga måltiden och kommunicera i samarbetet i köket. Där går studiehandledaren igenom morgondagens meny, tar fram bildstöd och visar upp varor som kan vara nya för eleverna, till exempel kryddor och speciella såser. Begrepp eller uttryck förklaras. Vad är skillnaden mellan steka och fräsa? Genomgången kan gälla elever med gemensamt modersmål, men ibland har studiehandledaren en assisterande roll för alla elever. Handledningen kan fungera digitalt om det finns gemensamma verktyg och en lärplattform där film och material är tillgängliga för eleverna. Språkläraren eller studiehandledaren läser receptet med eleverna och arbetar med uttal och förståelse.

Under undervisningsmomentet: Studiehandledaren finns till hands för att förtydliga och stötta vid elevernas aktiviteter i undervisningen och i lärarens instruktioner och genomgångar. På kockutbildningen går yrkesläraren på morgonen igenom dagens aktiviteter i köket och sammanfattar viktiga punkter inför tillagningen av lunchen. Studiehandledaren är lyhörd för vad eleverna förstår eller inte förstår, går ibland in i och förtydligar ord eller skriver upp uttryck på tavlan. I köket dokumenterar studiehandledaren vad eleverna gör via film eller foto och låter eleverna kommentera sitt arbete. Studiehandledaren kan också filma yrkesläraren som visar och beskriver svåra moment.

Efter undervisningsmomentet: Språkläraren undervisar med utgångspunkt i dokumentationen från yrkesmomentet. Studiehandledaren låter eleverna beskriva sitt lärande och repetera centrala begrepp och nya kunskaper. På kockutbildningen används filmerna från det praktiska momentet i språkundervisningen och eleverna får kommentera: Vad gör du nu? Vad använder du? Varför? Vad är viktigt att tänka på? Studiehandledaren och eleverna repeterar med stöd av filmerna och utvärderar lärandet under momentet. Studiehandledaren lägger upp filmerna med yrkeslärarens demonstrationer på lärplattformen tillsammans med ett digitalt test med centrala begrepp från momentet.[35] Om en elev inte lyckas nå lärandemålen i undervisningsmomentet kan eleven, studiehandledaren och läraren göra upp en handlingsplan tillsammans. Studiehandledning kan då vara en del av anpassningen och stödet till eleven.

33 Intervjuer Vuxenutbildningen Stenungsund 2020, Elevteamet Komvux Stockholms stad 2020.
34 Skolverket 2019, s 4.
35 Intervju Vuxenutbildningen Stenungsund 2020.

Samarbete inom ämnen på grundläggande och gymnasial nivå

För att nå målen inom ett ämne på grundläggande och gymnasial nivå inom komvux och klara kunskapskraven i de olika kurserna behöver flerspråkiga elever utveckla kunskaper och färdigheter. Men eleverna måste också utveckla språkliga förmågor inom varje ämne och klara av att uttrycka sina kunskaper. I kunskapskrav inom ämnet samhällskunskap beskrivs exempelvis att elever ska kunna *reflektera*, *analysera*, *dra slutsatser*, *diskutera*, *argumentera*, *värdera* och *redogöra för* ett visst innehåll. Hur väl orienterad i ämnet en flerspråkig elev än är innebär dessa krav stora utmaningar.

Under rubriken *Ämnets syfte* i ämnes- eller kursplaner på gymnasial och grundläggande nivå finns en lista över vad eleven ska få möjlighet att utveckla i undervisningen. Där syns tydligt vilka förmågor och färdigheter eleverna ska utveckla vid sidan om kunskaperna. När eleverna skriver, reflekterar, laborerar, löser problem tillsammans, spelar rollspel, producerar poddar och digitala presentationer enskilt eller i grupp inom olika ämnen arbetar läraren för att eleverna ska utveckla förmågor, färdigheter och djupare förståelse för ämnet. En studiehandledare kan förbereda och träna eleverna inför sådana former av undervisning, visa exempel på film och introducera eleverna för digitala verktyg som läraren bygger sin undervisning på. Samplaneringen med läraren bör alltså innebära att studiehandledaren får veta vilka uppgifts- och bedömningsformer eleverna möter i ett kommande undervisningsmoment, inte bara det aktuella kunskapsinnehållet.

Istället för en modell baserad på beprövad erfarenhet utifrån exempel i vuxenutbildningen beskrivs här ett tänkbart upplägg baserat på Jim Cummins beskrivning av undervisningsmoment utifrån grad av utmaning och grad av stöttning och sammanhang.[36] Studiehandledning på modersmål kan bidra till en undervisningsplanering för språk- och kunskapsutveckling utifrån flerspråkiga elevers behov som går från hög grad av stöttning och sammanhang till alltmer kognitivt utmanande uppgifter enligt det här exemplet.

- Lärare visar studiehandledaren tänkbara lärandemål och bedömnings-uppgifter för ett undervisningsmoment samt hänvisar till aktuell kursplan.
- Studiehandledaren introducerar eleverna för undervisningsmomentet genom film, visuellt stöd, rollspel eller dilemmaberättelser – aktiviteter som alla elever kan delta i och uppfatta utan att språket utgör ett hinder för förståelsen. Syftet är att eleverna ska uppfatta sammanhanget för undervisningen.
- Studiehandledaren har ett samtal utifrån introduktionen för att fånga upp elevernas förkunskaper och behov av lärande inför momentet. Samtalet kan genomföras i grupp och sammanställas i form av en tankekarta.
- Läraren tar del av sammanställningen och använder den för att välja fokus i undervisningen utifrån de behov av lärande eleverna gett uttryck för.

36 Cummins 2001.

- Läraren förklarar lärandemålen och visar exempel på elevuppgifter eller redovisningsformer. Studiehandledaren är med vid genomgången och försöker fånga upp vad som kan vara svårt att förstå, skjuter in förtydliganden och skriver uttryck på tavlan.
- Läraren formar aktiviteter i undervisningen som dels stärker elevernas kunskaper, dels hjälper eleverna att sätta ord på sina kunskaper. Eleverna får tillfälle att träna på de former som de ska visa sina utvecklade kunskaper och förmågor genom, till exempel argumenterande text eller rapport.
- Efter undervisning och bedömning leder studiehandledaren utvärderande samtal där eleverna får reflektera över hur långt de kom i förhållande till lärandemålen och diskutera formerna i undervisningen. Exempel på metoder för utvärderande samtal finns i artikeln *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*.[37]
- Om en elev inte lyckas nå lärandemålen i undervisningsmomentet kan eleven, studiehandledaren och läraren göra upp en handlingsplan tillsammans. Studiehandledning kan då vara en del av anpassningen och stödet till eleven.

Samarbete mellan lärare och studiehandledare i fråga om digital kompetens

Studiehandledning på modersmål är en viktig resurs i utvecklingen av digitala kompetenser inom vuxenutbildningen. Detta blev tydligt under distansupplägget under våren 2020 då studiehandledare inte sällan fick rollen att genom telefonsamtal eller annan kontakt på modersmålet slussa in elever i olika verktyg och former av undervisning och kommunikation.[38] Att eleverna får stöd i att utveckla digital kompetens är en viktig del av vuxenutbildningens uppdrag som kommer an på lärare i olika ämnen. Utifrån intervjuer med studiehandledare i olika verksamheter kan följande samarbete mellan lärare och studiehandledare identifieras:

- Läraren och studiehandledaren kommer överens om vilka digitala verktyg som ska användas inom ett undervisningsmoment eller vilka digitala redovisningsformer som ska användas vid bedömningen, exempelvis digitala presentationer, film eller podd.
- Studiehandledaren kartlägger elevernas kompetens och behov av lärande kopplat till de digitala lärandemålen genom samtal och observationsprotokoll.
- Läraren tar del av studiehandledarens sammanställning av elevernas kompetenser och behov och bygger undervisningen utifrån elevernas förutsättningar. Studiehandledaren finns med i undervisningen under vissa moment, tar fram exempel på de digitala former eleverna ska producera inom och visar och förklarar för eleverna samt ger individuellt stöd på elevernas modersmål vid behov.

37 Skolverket 2021b.
38 Se filmade intervjuer Göteborgsregionen 2020 och 2020b.

Inom distansundervisning kan det första steget för studiehandledaren vara att hjälpa till med att skapa fungerande kommunikationsvägar mellan lärare och elev samt att skola in eleven i den lärplattform och verktyg som undervisningen bygger på. I detta syfte har studiehandledare tagit fram instruktionsfilmer och skickat till eleverna via de appar och verktyg eleverna redan använder i sin vardag.[39] Se stödmaterial för studiehandledare som beskriver metoder och verktyg för samtal och undervisning på distans.[40]

Utmaningar ifråga om samarbete kring studiehandledning på modersmål

Studiehandledare inom vuxenutbildningen har ibland beskrivit svårigheter och hinder för en fungerande studiehandledning. Ett vanligt dilemma för studiehandledare är svårigheten att förhålla sig till elevers behov av hjälp och stöd vid sidan om studiesituationen, till exempel behov av tolkstöd i kontakt med myndigheter, behov av kuratorskontakt eller socioekonomisk utsatthet. Studiehandledaren är ofta en trygg person för eleven med de förtroenden det innebär. Här kan behövas stöd från kollegor och ledning för att avgränsa rollen och hjälp med information om vart elever kan vända sig istället.

Ett annat hinder som studiehandledare ofta beskriver är bristande kunskap om studiehandledningens betydelse och förutsättningar från ledning och i organisationen. Studiehandledaren är då avhängig kollegornas goda vilja för att själv kunna skapa sig en roll som fungerar för eleverna och kan sakna stöd och organisering kring samarbete, tid, tillfälle och lokal för studiehandledningen. Fler lärande exempel, mer beprövad erfarenhet och mer forskning i fråga om betydelsen av studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen är alltså efterfrågat.

39 Se filmad intervju Göteborgsregionen 2020.
40 Skolverket 2020c.

Reflekterande frågor

- Vilka förtjänster och utmaningar ser ni i er verksamhet i fråga om att anpassa undervisningen till flerspråkiga vuxna idag?

- Vilket stöd behöver de flerspråkiga eleverna i er verksamhet för att utveckla
  - språklig förmåga inom olika ämnen, till exempel för att argumentera, analysera eller reflektera?
  - studieteknik inom undervisningen i olika ämnen?
  - digital kompetens och källkritik?

- Vad skulle arbetslag och rektor kunna göra för att stärka samarbetet mellan lärare och studiehandledare i er verksamhet? Hur kunde ett sådant samarbete se ut? Hur mycket gemensam planeringstid skulle ni behöva?

- Hur skulle studiehandledning på modersmål kunna användas eller utvecklas i introduktionen av nya elever i er verksamhet?

- Hur skulle studiehandledning på modersmål kunna stärka arbetet med elevdemokrati och elevdelaktighet i er verksamhet?

Referenslista

Cummins, Jim (2001). *Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society.* Los Angeles: California Association for Bilingual Education.

Göteborgsregionen (2015). *”Vi är jättetacksamma för att regeringen ger oss all undervisning här i Sverige. Men...”* – en kartläggningsrapport om Göteborgsregionens sfi.

Göteborgsregionen (2019c). *Studiehandledning*. Artikel. https://www.sfivast.se/arbetslag/studiehandledning/artikel

Göteborgsregionen (2019d). *Kollegialt lärande*. Artikel. https://www.sfivast.se/arbetslag/kollegialt-larande/artikel

Göteborgsregionen (2019f). *Leda arbete med elevkartläggning*. Artikel. https://www.sfivast.se/rektor/leda-arbete-med-elevkartlaggning/artikel

Mörnerud, Elisabet (2010). *Modersmålsbaserad svenskundervisning för invandrare*. Rapport. https://www.hyllieparkfolkhogskola.se/static/files/9/modersmalsbaserad-svenskundervisning.pdf

SFS 2010:800 *Skollagen*.

SFS 2011:185 *Skolförordningen*.

SFS 2011:1108 *Förordning om vuxenutbildning*.

SFS 2016:937 *Förordning om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning*.

SFS 2017:820 *Förordning om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare*.

Skolinspektionen (2018). *Undervisning i svenska för invandrare*. Granskningsrapport.

Skolverket (2019). *Studiehandledning på modersmålet i praktiken*. Artikel. https://www.skolverket.se/download/18.266e4aa5171bb85d-cd8287f/1589891079099/Artikel%204_Studiehandledning-pa-modersmal-i-praktiken.pdf

Skolverket (2020). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2019*. Promemoria.

Skolverket (2020b). *Kartläggning av litteracitet*. Material. https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen/komvux-svenska-for-invandrare-sfi/bedomning-i-svenska-for-invandrare-sfi/kartlaggning-av-litteracitet

Skolverket (2020c). *Digitala resurser i studiehandledning på modersmål*. https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/digitala-resurser-i-studiehandledning-pa-modersmal

Skolverket (2021). *Att organisera för studiehandledning på modersmål inom komvux*. Artikel inom ramen för aktuellt stödmaterial.

Skolverket (2021b). *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*. Artikel inom ramen för aktuellt stödmaterial.

Timperley, Helen (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur.

Filmer:

ABF Vux Göteborg AB (2020). Världen & vi. Filmer. https://www.varldenochvi.se/filmer.html

Göteborgsregionen (2019). Film om hur lärare kan stötta i både språk och yrkesämne. https://www.sfivast.se/arbetslag/yrke/film

Göteborgsregionen (2019b). Studiehandledning. https://www.sfivast.se/arbetslag/studiehandledning/film

Göteborgsregionen (2019e). Kollegialt lärande. https://www.sfivast.se/arbetslag/kollegialt-larande/film

Göteborgsregionen (2020). Filmad intervju med studiehandledare inom vuxenutbildningen Marks kommun. https://distanspedagogik.se/utforska/%F0%9F%8E%ACintervju-med-afaf-razi

Göteborgsregionen (2020b). Filmad intervju med studiehandledare inom vuxenutbildningen i Göteborg. https://distanspedagogik.se/utforska/%F0%9F%8E%ACintervju-med-nahla-yousif

Intervjuer:

Vuxenutbildningen Stenungsund (2020). Intervju med Nazera Oudesho, studiehandledare inom yrkesutbildning med språkstöd.

Elevteamet Komvux Stockholms stad (2020). Intervju med Nesrin Nylund, projektledare, och Haleh Torabi, studiehandledare.

Utgiven av Skolverket 2021.